

BalticSea2020

ÖSTERSJÖN - VAD VI BÖR VETA OM FISKE

STUDIEMATERIAL TILL DOKUMENTÄREN
ALLA TORSKAR

LÄRAREXEMPLAR

FRP

Folke Rydén
PRODUCTION

Filmmakaren och frilansjournalisten Folke Rydén och fotografen Mattias Klum har sedan 2007 arbetat med Baltic Sea Media Project, en av de mest långsiktiga journalistiska film- och mediasatsningarna hittills i Sverige.

På ett nyskapande, underhållande och informativt sätt är tanken att människor runt Östersjön ska bli medvetna om hoten och möjligheterna som innanhavet står inför. *Alla torskar* av Folke Rydén är den första av totalt fem dokumentärer som skapades under projektet.

2019 avslutades arbetet med en långfilm som skildrar Östersjön, dess invånare och natur, från projektets start till slut.

Mer information om projektet finns på: www.ourbalticsea.com.

*Inom projektet finns också naturfilmerna *Betraktaren* (2012) och *Havets öga* (2018) av Mattias Klum, två filmer som på ett poetiskt och reflekterande sätt berättar om Östersjön, i syfte att inspirera människor att upptäcka och uppskatta skönheten med vårt innahav, och på så sätt ta hand om det. Filmerna finns att se på www.ourbalticsea.com.*

BalticSea2020

BalticSea2020 är en privat stiftelse vars mål är att bidra till att vända den negativa utvecklingen i Östersjön till år 2020. Det skall uppnås genom att förbruka en donation om 500 miljoner kronor på konkreta åtgärder inom forskning, opinionsbildning och aktivt engagemang i projekt.

För det behövs. Annars kommer livskvalitén för de cirka 90 miljoner människor som bor i Östersjöområdet att drastiskt försämrats. Och det går. Det är stiftelsens grundare Björn Carlsons övertygelse. Han vill med sin donation skapa en handlingskraftig aktör som oavsett politik och byråkrati snabbt kan gå in och se till att det som gör skillnad för Östersjön verkligen blir av.

BalticSea2020 har finansierat Baltic Sea Media Project.

Läs mer om BalticSea2020 på: www.balticsea2020.org.

TILL LÄRAREN

DET HÄR FÖLJER MED PÅ USB-STICKAN “ÖSTERSJÖN - VAD VI BÖR VETA”

Fem filmer med tillhörande studiematerial har tagits fram inom projektet Baltic Sea Media Project: *Alla torskar* (2009), som fokuserar på överfiskningen i Östersjön, *Vårt grisiga hav* (2011) som tar upp problemen med den industriella köttproduktionen som övergöder Östersjön, *Den andra vågen* (2013) som handlar om hur nya miljögifter påverkar djur och människor runt vårt inlandhav, *Hotet på havet* (2015) som handlar om sjöfartens påverkan på Östersjön, och *Östersjön - hot och hopp* (2019), den avslutande dokumentärfilmen där vi återbesöker fisket, övergödningen och miljögifter. Vi får träffa huvudpersonerna från tidigare dokumentärfilmer och besöka samma miljöer och platser för att se vad som hänt sedan sist.

Studiematerialen i pdf knyter an till filmerna. Sen filmerna gjorts har mycket hänt, be gärna eleverna undersöka hur det gått sedan filmerna producerades!

BalticSea2020 har samlat samtliga filmer och studiematerial i en USB-sticka som kostnadsfritt kan beställas via www.utbudet.se.

För mer information om projektet Baltic Sea Media Project, besök projektets hemsida www.ourbalticsea.com

INLEDNING

OM FILMEN *ALLA TORSKAR*

Ingen vill att torsken ska försvinna. Ändå låter vi det hända. Varför?

I Östersjön är torsken den viktigaste rovfisken i näringskedjan. Finns det för lite torsk påverkas andra djur och växter. När torsken minskar, ökar mängden skarpsill som leder till minskade mängder djurplankton som i sin tur bidrar till en ökning av växtplankton (det vi på somrarna kallar algblomning). Den här typen av stora förändringar i Östersjöns marina miljö kan leda till att ekosystemen ändras permanent. En god havsmiljö är en förutsättning för att vi ska ha fisk i havet.

OM SKOLMATERIALET

Uppgifterna i materialet är knutna till det centrala innehållet för olika ämnen enligt Lgr 11. Detta för att underlätta för läraren att bedöma vilka avsnitt i materialet som kan vara relevanta med tanke på läroplanen och var man befinner sig i kursplanen.

I Skolans värdegrund kan följande läsas: "Var och en som verkar inom skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö"¹ och "Genom ett miljöperspektiv får de möjligheter både att ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och globala miljöfrågor".² Ett av skolans övergripande mål är att varje elev "visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv".³ I skolan ska varje elev efter genomgången grundskola ha "fått kunskaper om förutsättningarna för en god miljö och en hållbar utveckling, ha fått kunskaper och förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan, miljön och samhället".⁴

I skolmaterialen som producerats till den filmserie som görs inom projektet The Baltic Sea Media Project finns ett stort antal uppgifter som är mycket aktuella för att arbeta mot målen i nuvarande läroplan.

Materialet vänder sig till elever från 12 år och uppåt. Det ger exempel på olika sätt att hantera frågor som rör Östersjön, just det här materialet med utgångspunkt från dokumentärfilmen *Alla torskar*.

Filmen ger ett brett perspektiv på frågan om överfiske, med fokus på torsk. Den visar vilka långtgående effekter tillsynes goda politiska beslut, grundade på bästa tillgängliga kunskap, kan leda till för både människor och miljö.

Men vad kan vi göra? Vad kan du göra? Vilka bär ansvaret? Hur påverkar överfisket i Östersjön andra platser på vår jord?

¹ Skolans värdegrund, Lgr 11, s 5 (reviderad 2019)

² Skolans uppdrag, Lgr 11, s 8 (reviderad 2019)

³ Övergripande mål och riktlinjer, Lgr 11, s 10 (reviderad 2019)

⁴ Kunskaper, Lgr 11, s 12 (reviderad 2019)

Skolmaterialet är uppdelat i tre delar, den första består av uppgifter som ger förståelse till filmen, den andra är uppgifter att förhålla sig till under tiden ni ser på filmen och den tredje delen är uppgifter att arbeta med efter att ni har sett filmen. Men ni kan naturligtvis använda uppgifterna när de passar in i er pedagogiska planering.

Studiematerialet innehåller bland annat instuderingsfrågor och diskussionsfrågor.

Vi hoppas att ni ska se filmen och skolmaterialet som ett bra verktyg för att öka förståelsen och kunskapen om Östersjöns utsatta situation och nå delar av de mål som beskrivs i nuvarande läroplan, Lgr 11.

OM ELEVEXEMPLARET

Eleve exemplet följer mallen för denna handledning och innehåller delar av de uppgifter som beskrivs här i.

Lärarhandledning och elevexemplar finns också att ladda ner i en utskriftsvänlig PDF från hemsidan www.ourbalticsea.com eller på www.balticsea2020.org/skolmaterial. Därifrån kan du också strömma filmerna online.

Vi hoppas att ni ska se studiematerialet och filmen som ett bra verktyg för att öka förståelsen och kunskapen om Östersjöns utsatta situation.

Lycka till med arbetet!

INNEHÅLL

INNAN NI SER FILMEN	7
Idékläckning	7
Kartarbete	7
Särskilda ord	7
Lär känna personerna	8
MEDAN NI SER FILMEN	9
Filmens huvudbudskap	9
EFTER ATT NI SETT FILMEN	9
Instuderingsfrågor	9
Berättelse om en fiskare	10
Hur man fiskar utan bifångst	10
Gör din egen Voki, en röst för Östersjön	11
Dilemman	11
Citat	12
Lär mer om torsken	12
MER INFORMATION	13

INNAN NI SER FILMEN

IDÉKLÄCKNING

Det här är en uppgift för att ta reda på den samlade kunskapen kring Östersjön som redan finns i din grupp. Låt eleverna komma med idéer och skriva ned vad de kommer att tänka på när de hör ämnet "Östersjön och torsken". Låt dem sortera sina associationer och ord i en tankekarta. När de är klara låter du eleverna presentera och förklara sin tankekarta för de övriga grupperna. **Vad betyder Östersjön för eleverna?**

Ställ frågor som rör de ämnen som eleverna tar upp. Till exempel: Vad finns i Östersjön? Vilka djur bor där? Hur påverkas de om torsken skulle försvinna? Vilken inverkan har vi människor på Östersjön och torsken? Hur påverkar vi havet bara genom vårt sätt att leva? Använd kompletterande litteratur och internet (se tips om internetsidor längre fram i materialet) för att hitta mer information om Östersjön.

KARTARBETE

Ur det centrala innehållet i Geografi:

- Namn och läge på övriga Europas länder samt viktigare öar, vatten.

Var ligger Östersjön? Vilken form har Östersjön? Titta på en karta! Vad kan du ta reda på om Östersjön bara genom att titta på en karta? Vilka stora städer ligger vid vattnet? Vilka människor är förbundna genom Östersjön och använder dess resurser? Använd gärna "Denvermetoden".

Syftet med denna metod är att eleverna ska lära sig att läsa olika temakartors symboler och med hjälp av dem få en bild av verkligheten. Tanken är att det ska vara ett meningsfullt sökande efter fakta och samband. Med hjälp av atlas ska Östersjöområdet beskrivas så noggrant som möjligt. Eleven kan sedan göra en fri listning av det som hittats, skriva en berättelse kring området med egna slutsatser. Genom att arbeta med denna metod kan man se vilken förståelse och vilka problem som eleven kan ha med kartläsande.

SÄRSKILDA ORD

Ur det centrala innehållet i Svenska:

- Olika sätt att bearbeta egna texter till innehåll och form. Hur man ger och tar emot respons på text.
- Hur man använder ordböcker och andra hjälpmedel för ordförståelse.

Läraren presenterar ord som har att göra med dokumentärfilmen. Beroende på gruppen kan förklaring av varje ord variera. Tar ni god tid på er så är det lämpligt att eleverna själva söker efter ordens betydelse på de ord de valt att ha med i sin text. Alternativt att läraren ger förklaringar. Låt eleverna skriva en berättelse eller artikel som innehåller ett bestämt antal av orden nedan.

Alger är primitiva klorofyllinnehållande, framför allt vattenlevande, organismer som saknar egentlig stam, rot och blad; **bifångst** är den fisk som fångas oavsiktligt i fiskeredskap; **brackvatten** är vatten med låg salthalt, vanligen en blandning av saltvatten och sötvatten; **trål** är ett koniskt nät som fästs i en båt och dras genom vattnet på stort djup; **torsk** är en fisk med magert, vitt kött och som är viktig för Östersjöns ekosystem; **eutrofiering** alltså **övergödning** innebär en förhöjning av näringsämnen i ett vattendrag; **överfiske** är att fiska för mycket; **hållbar** beskriver förmågan att bevara en ekologisk balans; **ekolod** är ett instrument som mäter djup och ytor under vatten; **utrotning** innebär att någonting inte längre finns; **spöknät** är fiskenät som tappats på havsbotten och som djur ofta fastnar i av misstag; **subvention** är ekonomisk hjälp som betalas ut av staten för att stödja en industriell verksamhet; **skarpsill** är en liten havslevande matfisk; **plankton** är små organismer som flyter eller driver omkring i stort antal i salta eller söta vattendrag. Plankton är en primär födokälla för många fiskar; **dumpning** innebär att göra sig av med någonting som betraktas som oanvändbart eller oönskat; **uppträdning** är att kasta tillbaka mindre värdefull fisk i havet och fortsätta fiska efter mer värdefullare fångst. Fiskaren tar då endast i hamn fisk av högsta kvalitet.

LÄR KÄNNA PERSONERNA

Ur det centrala innehållet för Samhällskunskap:

- *Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.*

Personerna i listan nedan spelar en viktig roll för torsken och Östersjön. De flesta av dem dyker upp i dokumentärfilmen. Presentera de olika personerna för eleverna och låt dem, i små grupper, komma på frågor som de skulle vilja ställa till en viss person. Arbeta också med detta efter att ni sett filmen och jämför hur elevernas frågor förändras med ökade kunskaper om östersjöproblematiken.

1. *Gadus morhua* är det latinska namnet på torsk. **Ture Torsk** berättar om torskens historia och ger dig råd om hur du överlever om du är torsk.
2. **Lo Persson** är en ung svensk student som blir alltmer engagerad i torskfrågan.
3. **Kenneth Bengtsson** äger en trålare som han använder till att fiska torsk. Han beklagar att han ofta måste kasta tillbaka fisk i havet när han fångar för mycket. Han har en kvot att hålla sig till.
4. **Daniel Pauly** och hans grupp gör en kartläggning för att ta reda på hur mycket torsk som faktiskt har dött till följd av fiske i Östersjön. År 2007 rekommenderade forskare att torskfisket i östra Östersjön skulle stoppas.
5. **Politiker, fiskeministrarna**, tillåter fortsatt fiske och bestämmer hur mycket fiskaren får fånga.
6. **Sportfiskare**, som fiskar som hobby och för att få god mat.
7. **Fiskare i Afrika** som påverkas eftersom fiskare från Europa och andra platser kommer och fiskar utanför den afrikanska kusten.
8. **Vanliga familjer**, som försöker förstå hur de ska konsumera fisk och hur de bör göra för att hålla Östersjön frisk.

Be eleverna spela olika roller i ovanstående lista. Be dem försöka förstå vad som är viktigt för de olika personerna. Tänk över följande frågor:

1. Vem tror du är mest olycklig och varför?
2. Vilken person/grupp skulle du helst vilja vara/höra till? Förklara varför!
3. Om du var torsk, vem skulle du då vilja ha som bästa kompis? Varför?

MEDAN NI SER FILMEN

FILMENS HUVUDBUDSKAP

Ur det centrala innehållet i Biologi och Geografi:

- *Människans påverkan på naturen...*
- *Biologisk mångfald och vad som gynnar respektive hotar den.*
- *Var på jorden olika resurser finns och vad de används till.*
- *Var olika varor och tjänster produceras och konsumeras samt hur varor transporteras. Hur människors försörjning och handelsmönster har förändrats över tid.*

Vilket är dokumentärfilmens huvudbudskap? Be eleverna tänka på dessa frågor medan de ser dokumentärfilmen.

1. Vad i denna film är nyheter för dig?
2. Vad tyckte du om filmen som helhet?
3. Vilket är filmens huvudbudskap?
4. Vad tror du att de som gjorde filmen vill att du ska tycka?
5. Hur påverkar filmen dig?

EFTER ATT NI SETT FILMEN

INSTUDERINGSFRÅGOR

Ur det centrala innehållet i Biologi och Geografi:

- *Människans påverkan på naturen...*
- *Biologisk mångfald och vad som gynnar respektive hotar den.*
- *Var på jorden olika resurser finns och vad de används till.*
- *Var olika varor och tjänster produceras och konsumeras samt hur varor transporteras. Hur människors försörjning och handelsmönster har förändrats över tid.*

1. Vilka länder omger Östersjön?
2. Vilka regler finns för fiskeindustrin?
3. Vilka metoder används till att fånga fisk?
4. När blev livet svårare för torsken?
5. Från vilket havsområde har torsken redan fiskats ut?
6. Beskriv olika sätt som vi slösar bort torsk på. Hur vi låter en del av dem dö utan att äta dem.

BERÄTTELSE OM EN FISKARE

Ur det centrala innehållet i biologi:

- Naturen som resurs för rekreation och upplevelser.

Detta är berättelsen om en fiskare som, trots all modern utrustning han skulle kunna använda, väljer att fiska på ett gammaldags sätt. Så här lyder den:

“Det var en gång en fiskare. En dag vaknade han som vanligt tidigt på morgonen för att åka ut till jobbet, vilket för honom innebar att åka ut på havet för att fånga fisk. Denna vackra morgon fick han en rik fångst. Han sålde fisken på marknaden och åkte sedan till sitt favoritställe, nämligen stranden. Där träffade han sina vänner. Han kände sig hemma och kunde prata och slappna av efter en dags hårt arbete. Han var faktiskt väldigt nöjd med sitt liv. När han satt i sin sköna stol och värmdes sig i solen kom en man fram till honom och sa:

- Varför sitter du här när du kunde vara ute på havet och fånga mer fisk? Det finns massor av fisk och om du har mer att sälja tjänar du mer pengar. Du kunde köpa en annan båt, med bättre utrustning. Du kunde anställa folk. Efter några år skulle du vara rik och då kunde du sälja båtarna och få pengar som räckte resten av ditt liv. Och du skulle kunna göra vad helst du ville!

- Men, sa fiskaren, det är ju precis det jag gör just nu!

HUR MAN FISKAR UTAN BIFÅNGST

Ur det centrala innehållet i biologi:

- Människans beroende av och påverkan på naturen.

Ett av de största problemen med fiske med modern utrustning är bifångst. Det är fisk och andra djur som fastnar i nät som inte är avsedda för dem. “Den del av en fiskfångst som dumpas som oönskad eller kommersiellt oanvändbar”. Fiskarna dör och det är slöseri.

Samtala om detta problem och se vilka lösningar ni kan komma på. Överväg möjliga politiska åtgärder, t.ex. hur fiskeredskap är konstruerade och så vidare.

Fundera på:

Varför ville inte fiskaren fiska mer och köpa ny utrustning?

Vad var viktigt för de två männen i berättelsen?

Man kan betrakta allting ur olika synvinklar. Vilken är den största skillnaden mellan de två männen i berättelsen?

Varför tror du de har så olika åsikt om samma sak?

GÖR DIN EGEN VOKI, EN RÖST FÖR ÖSTERSJÖN

Ur det centrala innehållet i engelska:

- Muntliga och skriftliga instruktioner.
- Språkliga företeelser som uttal, intonation...

Övergripande mål:

- Kan använda modern teknik som ett verktyg för kommunikation.

På webbplatsen www.voki.com kan eleverna själva skapa en figur som de låter prata. Skapa figuren och låtsas att den vill förändra vårt sätt att behandla Östersjön. **Vilket budskap om Östersjön vill du låta din egen karaktär förmedla? Är han/hon oroad eller inte över Östersjöns framtid?**

Eleverna tränar uttal och intonation, likväl som stavning, då Vokin kommer att låta "konstigt" om inte orden är rättstavade.

Kan göras som en läxa och skickas via webbplatsen till lärarens e-post. Vokin kan prata flera språk, även svenska, men detta kan vara en rolig och intresse-skapande uppgift i engelskan.

DILEMMAN

Ur det centrala innehållet för Samhällskunskap:

- Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.

Ett dilemma är ett tillstånd av osäkerhet eller förvirring, i synnerhet ett som kräver ett val mellan två lika ofördelaktiga alternativ. Det finns helt klart dilemman som rör försöken att hitta ett sätt att fånga, sälja och äta den fisk som vi får från haven. **Samtala om följande dilemman:**

1. Sedan 2015 gäller utkastförbud för torsk i Östersjön. Det betyder att all fisk som fångas ska tas i land och räknas av från fiskarnas kvoter. Men trots förbudet fortsätter utkasten. Hur kommer det sig?
2. En fiskare tror att det finns massor av fisk i havet, men han har inte tillstånd att fiska. Han får istället pengar från staten för att låta bli att fiska och för att låta båten ligga i hamn. Men han vill hellre fiska. Vad borde han göra och varför?
3. Du bestämmer dig för att äta torsk till kvällsmat, men när du kommer till mataffären finns det bara torsk som fångats i ett område där torskbeståndet är hotat. Ändå säljs den i mataffären. Vad gör du?
4. Teoretiskt vore det möjligt för fåtal trålare av en viss storlek att fånga hela Sveriges torskvot på ett år, men ändå finns det ca ett hundratal båtar av olika storlek som har tillstånd att fånga torsk. Situationen är likadan i de övriga länderna kring Östersjön. Hur tycker du att staterna borde hantera detta?
5. Kvoten för en fiskare är alldeles för liten för att han ska kunna försörja sin familj. Skulle olagligt fiske vara ett bra sätt att tjäna tillräckligt med pengar för att klara sig?

CITAT

Ur det centrala innehållet för Samhällskunskap:

- Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.

Här nedan finns några citat från dokumentärfilmen. **Läs dem och diskutera vad som faktiskt sägs och varför.**

”Det spelar ingen roll för fisken om den fångas illegalt eller legalt. Det spelar ingen roll om den ingår i kvoten eller kastas ut. Den är ju ändå död.” Daniel Pauly, marinbiolog

”Dumpa så mycket fisk dött i havet, det förstör ju både havet och förstör bottarna. Plus att det är ju vår framtid som vi slänger tillbaka. Man försöker ju vända sig bort och tänka på något annat. När man ser nästan en hel ö med fisk flyta runt, det är inte roligt att se.” Rickard Sollander, skeppare på svenska båten GG44 Runavik

”Det vore ju roligt att kunna hjälpa till att få allmänheten att förstå mer, att det finns väldigt mycket som inte rapporteras till exempel, och att det är mycket som slängs på grund av politiska beslut och sådana saker. Jag hade ingen aning innan och det skulle vara roligt att kunna öppna ögonen på fler lite grann. Eller hjälpa till att göra det mer förståeligt.” Lo Persson, student.

LÄR MER OM TORSKEN

Ur det centrala innehållet i Svenska:

- Att argumentera i olika samtalssituationer och beslutsprocesser
- ...formulera och bemöta argument samt sammanfatta huvuddragen i vad som sagts

Leta upp en aktuell artikel om torsk. Låt eleverna läsa den och för sedan en diskussion. Dela upp eleverna i två grupper, en grupp som är för och en grupp som är emot vad artikeln handlar om.

MER INFORMATION

Här följer några förslag på hemsidor med ytterligare information och inspiration:

- Baltic Sea Media Project
- BalticSea2020
- Helcom
- Havet
- Världsnaturfonden
- Östersjöcentrum, Stockholms universitet

- www.ourbalticsea.com
- www.balticsea2020.org
- www.helcom.fi
- www.havet.nu
- www.wwf.se
- www.su.se/ostersjocentrum

